

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора Козяра Михайла Миколайовича на дисертацію та автореферат Романишиної Оксани Ярославівни «Теоретичні і методичні основи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій», представлену на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Актуальність дослідження. Тема, яка розглядається в дисертаційному дослідженні Романишиною О.Я. є актуальною. Причиною цього є низка факторів, які впливають на процес підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності. По-перше – деякі студенти розчаровуються в своїй майбутній професії, не бачачи себе в ній. По-друге – їх не задовольняє оплата праці вчителів. По-третє – не бачать шляхів підвищення власного професіоналізму.

Нині дедалі більшої цінності набувають такі риси особистості, як самостійність, радикалізм, ініціативність, вільність суджень, здатність орієнтуватись у життєвих ситуаціях. Саме такі фахівці потрібні на ринку праці. Особливо це стосується майбутніх учителів, які навчають і виховують молоде покоління.

На сучасному етапі входження України у європейський освітній простір висуваються нові вимоги до професіоналізму учителів, що потребує особливої уваги щодо їх підготовки до професійної діяльності. Тому проблема підготовки професійно компетентних учителів, яка передбачає й формування їх професійної ідентичності, в умовах освітньої та економічної криз стає актуальною.

Актуальність дослідження підсилюється низкою суперечностей, які визначені дисертанткою. Зміст суперечностей відповідає темі дослідження. Це суперечності між: світовими тенденціями оновлення вищої педагогічної освіти, потребою її цілеспрямованого реформування в Україні шляхом реалізації

інноваційно-технологічних підходів до професійної підготовки студентів, що забезпечується сучасною системою підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах, і домінуванням традиційного навчання; об'єктивно зростаючою потребою сучасного суспільства в учителях, які ідентифікують себе з майбутньою професією, та недостатнім рівнем сформованості професійної ідентичності випускників вищого педагогічного навчального закладу; необхідністю актуалізації студентами перспектив власного професійного становлення на основі професійної самоідентифікації та несформованими вміннями майбутніх учителів визначати нові професійні цілі, а для їх реалізації – проектувати, конструювати й апробувати оптимальні способи професійної діяльності з використанням засобів інформаційних технологій; потребою реалізації сучасних підходів до інформатизації навчального процесу професійної підготовки майбутніх учителів і відсутністю цілісної системи формування їх професійної ідентичності засобами інформаційних технологій. Дисертаційне дослідження спрямоване на усунення цих суперечностей, що надає йому актуальності та практичного спрямування.

Аналіз змісту дисертації. Проведений О.Я. Романишиною аналіз праць вітчизняних та іноземних учених із проблеми професійної ідентичності вказує на деякі розбіжності у їх поглядах на проблему, що зумовило потребу в додатковому її вивченні. Дисертантка подала власну думку про професійну ідентичність майбутніх учителів, обравши для її формування сучасні засоби – засоби інформаційних технологій.

Дисертантка обрала методи дослідження, які відповідають предмету дослідження. Правильний вибір методів забезпечив достовірність одержаних у дисертації результатів.

На підставі аналізу наукової літератури у дослідженні О.Я. Романишиної професійна підготовка розглядається у трьох аспектах: як процес, під час якого відбувається професійне становлення майбутніх фахівців; як мету і результат діяльності.

Дисертація логічно побудована, чітко подано висновки до розділів і загальні висновки.

Заслугує уваги розроблена дисертанткою концепція дослідження. Основні положення концепції зумовлені тим, що науковий пошук здійснювався на методологічному, теоретичному та практичному рівнях, що розкривають її сутність і сприяють реалізації провідної ідеї дисертаційного дослідження. Це передбачало впровадження педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій.

На *методологічному рівні* на основі аналізу філософських положень теорії пізнання, з урахуванням філософських, педагогічних, психологічних наукових концепцій, загально педагогічних підходів (системного, компетентнісного, інтегративного, діяльнісного, праксеологічного, акмеологічного, аксіологічного, синергетичного, особистісно орієнтованого, інтегративно-особистого), філософських принципів. Особлива увага була приділена праксеологічному підходу, що є проявом практичного спрямування дослідження. Кожний з підходів взаємопов'язаний з принципами філософії. Це підсилює методологічну сутність проблеми.

На *теоретичному рівні* визначено основні концепції професійної ідентичності, уточнено сутність основних понять дослідження (ідентифікація, самоідентифікація, рефлексія, професійна ідентичність), обґрунтовано теоретичні основи побудови педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій. Використовувалося декілька видів педагогічних технологій (модульні, інформаційні, проектна та інші технології).

Практичний рівень полягав у прикладній реалізації всіх складових педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій шляхом використання психологічних і педагогічних умов та дослідження її ефективності. Ці рівні стали міцною основою для дисертаційного дослідження.

Основні концептуальні положення наукової роботи втілені в **загальній гіпотезі**, яка ґрунтується на педагогічній системі, психологічних та педагогічних умовах. Позитивним є присутність чіткого зв'язку між проблемою, що розглядається і методологічними основами формування професійної ідентичності майбутніх учителів.

У дисертації подано детальний аналіз дефініцій щодо ідентифікації, ідентичності, професійної ідентичності з розглядом власного бачення цих понять. Романишина О.Я. глибоко опанувала і вивчила проблему професійної ідентичності майбутніх учителів, про що свідчить глибокий теоретичний аналіз проблеми і її практична реалізація.

У процесі дослідження виокремлено два основні аспекти формування професійної ідентичності через три етапи формування професійної ідентичності: етапи професійного становлення фахівця; підтвердження чи спростування первинного вибору; реалізація первинного вибору в діяльності. Допомогу в цьому вони отримують у процесі вивчення дисципліни «Вступ до спеціальності». Було визначено, що на кожному факультеті ця дисципліна читається з врахуванням специфіки факультету.

Поняття адаптації розглядається як: пристосування до умов існування організму; формування нової функціональної системи на основі пристосування; діалектична єдність особистості та суспільства; психологічні процеси та закономірності розвитку особистості; закріплення молодих фахівців у певних галузях.

Дисертанткою правильно обрані компоненти професійної ідентичності. Позитивним є те, що їх вибір базувався на різних чинниках, які впливають на цей процес. Такими чинниками є: концептогенні, системоорганізуючі, системорозвивальні, чинники обміну, чинники функціональних зв'язків. Крім чинників, на вибір вплинули також складові процесу: когнітивна (фахові знання та професійні переконання, усвідомлення професійного Я-образу); емоційна (емоційно-оцінне ставлення до професійних переконань і знань, до самого себе); поведінкова (включає потенційні поведінкові реакції на конкретні

дії, які можуть бути викликані знаннями про себе і ставленням до себе). Крім цього були враховані стратегії навчального процесу. Науковці стратегію визначають як мистецтво керівництва чим-небудь, що ґрунтується на правильних і довготривалих прогнозах. Тобто, процес буде і самостійним, і керованим.

Компонентами формування професійної ідентичності є: когнітивний, мотиваційний, емоційно-цільовий, емпатійний, комунікативний, діяльнісно-практичний. Тобто, прослідковується основа для визначення компонентів.

Найбільш вагомими для формування професійної ідентичності є різні види модульної технології, інформаційні освітні технології; дослідницька; проектна; інтерактивні технології, які були впроваджені в дослідженні дисертанткою. Найбільш детально у дисертації розглянуто проектну технологію, яка, на думку, дисертантки, і це показали її дослідження, мала найбільший вплив на досліджуваний процес, що пов'язане з функцією проектного інноваційного процесу, якою є розвиток, якісне перетворення педагогічної практики як цілісної систем.

Заслугує на увагу розроблена автором педагогічна система формування професійної ідентичності майбутніх учителів, основою якої дисертантка обрала: *цільові орієнтації* (дидактичні, розвивальні, виховні, соціальні); комплекс специфічних принципів, методологічні підходи, психологічні і педагогічні умови, що об'єднує теоретичні і практичні основи навчального процесу: концепції, навчальні орієнтації; методологічні й педагогічні підходи, комплекс специфічних принципів; педагогічні і психологічні умови; методи, форми і засоби, компоненти, критерії і рівні, що об'єднує мету й результат.

Значну увагу дисертантка приділила психологічним і педагогічним умовам: психологічні (підвищення інтересу до формування професійної ідентичності на основі індивідуалізації навчання; застосування інтерактивних методів навчання для розвитку самомотивації, емпатії та рефлексії) та педагогічні (використання можливостей інформаційного середовища Moodle у формуванні професійної ідентичності майбутніх учителів, застосування

проектного навчання в процесі формування професійної ідентичності майбутніх учителів).

У дисертації подано детальний опис результатів дослідження. Розрахунки проведено грамотно, доказано вірогідність отриманих результатів.

Наукова новизна дослідження. До найістотніших наукових результатів відносимо такі: *вперше теоретично обґрунтовано* концепцію формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій як основу підвищення ефективності навчання студентів у вищих педагогічних навчальних закладах в єдності науково-методологічних підходів у дослідженні феномена професійної ідентичності, що розкривають її сутність, та інноваційно-технологічних підходів до використання засобів інформаційних технологій у фаховій підготовці майбутніх учителів; *розроблено й обґрунтовано* педагогічну систему формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій у вищих педагогічних навчальних закладах, що об'єднує теоретичні основи навчального процесу: навчальні орієнтації (цільові, дидактичні, розвивальні, виховні, соціальні); комплекс специфічних принципів (провідна роль теоретичних знань, індивідуальний підхід, навчання на високому рівні складності, вільний вибір, варіативність процесу навчання, автономізація навчального процесу, педагогізація діяльності кожного студента, активізація студента в процесі навчання, співробітництво та взаємодопомога в навчанні); зміст навчальних дисциплін; методологічні й педагогічні підходи (діяльнісний, системний, аксіологічний, акмеологічний, синергетичний, праксеологічний, особистісно орієнтований, компетентнісний, автономізований, інтеграційно-особистий); розроблено структурно-функціональну модель педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій, що об'єднує мету й результат підготовки студентів; складається з двох блоків: концептуального (концептуальні чинники, види концепцій, професійна орієнтація, відбір, професійне навчання, адаптація) та практичного, який реалізовувався в три етапи, що передбачало формування

компонентів професійної ідентичності (когнітивного, мотиваційного, емоційно-ціннісного, емпатійного, комунікативного, діяльнісно-практичного) засобами інформаційних технологій шляхом реалізації психологічних і педагогічних умов та встановлення рівнів сформованості професійної ідентичності майбутніх учителів: високого (сформована), достатнього (нав'язана), середнього (мораторій) та низького (невизначена); визначено й обґрунтовано психологічні (підвищення інтересу до формування професійної ідентичності на основі індивідуалізації навчання; застосування інтерактивних методів навчання для розвитку самомотивації, емпатії та рефлексії) та педагогічні (використання можливостей інформаційного середовища Moodle у формуванні професійної ідентичності майбутніх учителів, застосування проектного навчання в процесі формування професійної ідентичності майбутніх учителів) умови такого процесу;

удосконалено теоретико-методологічне обґрунтування сутності професійної ідентичності, яка підпорядкована кільком групам чинників (концептогенні, системоорганізаційні, системорозвивальні, чинники обміну, чинники функціональних зв'язків) і характеризується трьома складовими Я-концепції: когнітивна (фахові знання та професійні переконання, усвідомлення професійного Я-образу); емоційна (емоційно-оцінне ставлення до професійних переконань і знань); поведінкова (характер, який знаходить вираз у стилі взаємодії в професійному середовищі); положення про професійну ідентифікацію під час навчання у вищих педагогічних навчальних закладах, де логіка формування професійної ідентичності майбутніх педагогів представлена трьома напрямками: когнітивно-диспозиційним (забезпечується формами навчання: лекції, семінарські заняття, дискусії, спостереження за роботою вчителів під час практики, самостійна робота з науковою літературою, підготовка доповідей з метою формування когнітивного компонента професійної ідентичності; орієнтаційно-рефлексивним (рефлексивні тренінги, написання оглядів, само- і взаємооцінки, дискусії, круглі столи за участю фахівців-практиків з метою формування емоційно-

ціннісного і емпатійного компонентів професійної ідентичності, результатом якого є самоаналіз професійного образу Я, співвіднесення його з ідеальним образом професіонала; практико-орієнтаційним, основними формами реалізації якого є ділові й рольові ігри, моделювання професійних ситуацій і занурення в них, рольові тренінги, складання життєвих і професійних планів, перспектив, стратегій професійного розвитку, професійні практикуми з метою формування комунікативного та діяльнісно-практичного компонентів професійної ідентичності. розроблено і науково обґрунтовано концептуальні та теоретичні засади підготовки майбутніх економістів до роботи на валютному ринку на основі комп'ютерних технологій, що обіймають методологічний, теоретичний і технологічний концепти; визначено компоненти (мотиваційний, гностичний, операційний, емоційно-вольовий) готовності майбутніх економістів до роботи на валютному ринку на основі комп'ютерних технологій, як результату підготовки, володіння ними: необхідними професійними знаннями про валютний ринок і валютні операції, уміннями та навичками технічного і фундаментального аналізу.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає: у *розробленні* інноваційної методики реалізації педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій, навчально-методичного комплексу, в якому представлено: три лабораторні практикуми з сучасних інформаційних технологій (CIT) у навчальному процесі для студентів історичного, філологічного факультетів, початкової освіти; спецкурс з основ web-програмування; тренінг професійної ідентичності за методикою Л. Шнейдер з використанням засобів інформаційних технологій; дидактичні матеріали (програми, лекції, лабораторні, завдання для самостійної роботи та індивідуальної роботи); *оновленні* змісту курсу «Сучасні інформаційні технології». Окремі положення можуть бути використані для розроблення навчально-нормативної документації та навчально-методичних видань у вищих навчальних педагогічних закладах.

Результати дослідження пройшли достатню апробацію на багатьох міжнародних та всеукраїнських конференціях.

Зміст автореферату відповідає змісту дисертації.

Поряд із високою оцінкою дисертаційного дослідження слід зробити деякі зауваження та побажання:

1. У розділі 2.1 потрібно було більш чітко показати взаємозалежність і взаємозв'язок між ідентифікацією і ідентичністю. Це забезпечило б більшу узгодженість цих понять із професійною ідентичністю, ніж подано в дисертації.

2. Розглядаючи принципи формування професійної ідентичності потрібно було більше уваги приділити принципу автономізації. Цей принцип широко використовується за кордоном. Ви розглядали це питання в розділі 4.1 на с.195.

3. Заслужовує на увагу розгляд в тексті дисертації (с.90) про особистісне прийняття людиною професії з погляду психології. Але, на нашу думку, це питання недостатньо розглянуто, оскільки дисертантка не пояснила особливості змістово-сислової регуляції особистості в процесі набуття і трансформування її професійного досвіду.

4. Розглядаючи питання про осмислення студентами професійної ідентичності дисертантка зупинилася на характеристиці трьох етапів. Перший етап – первинного вибору (початок 2-го курсу), коли зовнішня ідентичність переходить у внутрішню за рахунок процесу адаптації (с.95-96). Потрібно було показати відмінність у адаптації студентів і молодого вчителя (Т.Кухарчук, О. Мороз). Можливо більш детально потрібно дослідити цей процес під час навчання у ВНЗ. Це полегшило б адаптацію молодого вчителя до роботи в школі.

5. Розглядаючи питання про чотири рівні розвитку професійної ідентичності особистості (Л.Шнейдер, М.Пряжніков, Дж. Марсія) потрібно було більш ґрунтовно подати, що з підходів цих учених становить інтерес і чи використані вони на практиці.

6. Розглядаючи питання про інновації, які були використані в дослідженні (с.148-156) потрібно було більш чітко подати роль інформаційних технологій та

їх засобів у впровадженні інших технологій (модульних, проектної, особистісно орієнтованої, інтерактивних), тоді більш цільним виглядав би комплекс технологій, які були використані дисертанткою з метою формування професійної ідентичності. Хоч спільні ознаки технологій подано на с.163 дисертації.

Однак, висловлені зауваження та побажання мають дискусійний характер і не впливають на високий науковий рівень дисертаційного дослідження.

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що подане до захисту дисертаційне дослідження Романишиної Оксани Ярославівни «Теоретичні і методичні основи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій» є завершеним, самостійно виконаним, має наукову новизну і практичне значення, повністю відповідає вимогам п. 9, 11 – 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а її автор Романишина Оксана Ярославівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 . – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент

Доктор педагогічних наук, професор

М.М.Козяр

